

تحلیلی بر عوامل اجتماعی اقتصادی و فرهنگی مؤثر بر بحران هویت در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهر جم و ارائه راهکارهای مؤثر

علیرضا کشاورز^۱، علی عاشوری^۲

^۱ کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر ایران.

^۲ استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر ایران.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل اجتماعی اقتصادی و فرهنگی مؤثر بر بحران هویت در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهر جم و ارائه راهکارهای مؤثر انجام شده است. روش تحقیق توصیفی پیمایشی بوده و جامعه آماری این تحقیق کلیه دانش آموزان مقطع متوسطه شهر جم می‌باشد که تعداد آن‌ها ۲۱۰۷ نفر می‌باشد. نمونه آماری تعداد ۳۲۴ نفر بوده و بر اساس فرمول کوکران محاسبه گردیده است. مقدار آلفای کل به دست آمده ۰/۸۷۳ که نشان از پایایی بالای پرسشنامه می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان داد بین مطالعه کتب درسی با بحران هویت رابطه وجود دارد. بر اساس نتایج حاصله از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیر کتب درسی و بحران هویت رابطه معنادار مستقیم با ضریب همبستگی ۰/۳۷۵ در سطح اطمینان ۰/۹۹ درصد وجود دارد. یعنی هرچه میزان استفاده از کتب درسی کمتر استفاده شود بحران هویت نیز بیشتر تقویت می‌شود. همچنین بر اساس نتایج حاصله بین متغیر گروه دوستان و بحران هویت رابطه معنادار مستقیم با ضریب همبستگی ۰/۵۹۶ در سطح اطمینان ۰/۹۹ درصد وجود داشت. از طرف دیگر بین نظام آموزشی (مدرسه) با بحران هویت رابطه معنادار وجود ندارد. بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین رسانه جمعی با بحران هویت رابطه معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی ۰/۳۵۰ احتساب شده و با اطمینان ۰/۹۹ درصد رابطه معنادار ملاحظه می‌شود و نوع رابطه مستقیم است یعنی هرچه بر میزان استفاده از رسانه‌های جمعی افزوده شود. بحران هویت نیز تقویت می‌گردد. بر اساس ضرایب آزمون تحلیلی رگرسیون بحران هویت متغیرهای تأثیرگذار کتب درسی با بتای ۰/۱۳۳ و گروه دوستان با بتای ۰/۱۴۴ و سن با بتای ۰/۵۱۷ و تحصیلات والدین با بتای ۰/۱۰۲ توانسته‌اند بر متغیر بحران هویت مؤثر باشند قابل ذکر است بیشترین بتا متعلق به متغیر سن است. نتایج نشان داد عوامل اجتماعی اقتصادی و فرهنگی مؤثر بر بحران هویت در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهر جم مؤثر می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: رسانه‌های جمعی، استفاده از کتب درسی، گروه دوستان، تحصیلات، سن، بحران هویت، دانش آموزان، شهر جم

مقدمه

بحران شناخت به خاطر عدم شناخت صحیح از ظرفیت‌های موجود و عدم هماهنگی میان این ظرفیت‌ها با میزان درخواست‌ها و انتظارات ایجاد شده است. مهمترین عامل در ایجاد این بحران «گسست فرهنگی» می‌باشد. «هویت یعنی حس شخصی و ویژگی‌های ملموس ما درمورد یگانگی و تداوم خودمان. هویت همچنین یعنی عقاید ما درمورد یگانگی و تداوم تصویری که از جهان اطرافمان داریم. این یکی از ویژگی‌های زندگی با اعتمادبه‌نفس و پرآرامش است. برای همین هم کسی که تازه خودش و جامعه‌ی خود را کشف کرده خیلی از پیدا کردن این ویژگی لذت می‌برد. (مشایخی، ۱۳۹۴: ۱۶) می‌توانیم ببینیم که او یگانگی بی‌همتایی را پیدا کرده و هرگز آن را از دست نخواهد داد. این یعنی او نوع بدن، اخلاق، استعدادها، نقطه ضعف‌ها، الگوها و ایده‌آل‌هایش را کشف می‌کند. او می‌تواند بین الگوهای موجود برای موقعیت‌های شغلی، ارزش‌های زندگی، معلم‌ها، دوستان و اولین رابطه‌ها یکی را انتخاب کند».

بحران به معنی تنش و تضاد یا خروج از حالت تعادل و انحراف از حقیقت است. (گیدنز، ۱۳۹۲: ۲۴۱) افراد در وضعیت بحران هویت اجتماعی، نقش خود را در گروه نمی‌دانند و در سطح کلان‌تر، جامعه کارکرد خود را از دست می‌دهد، جامعه دچار سردرگمی و آنومی می‌گردد، نهادهای اجتماعی از حالت تعادل خارج می‌شوند و منزلت اجتماعی افراد لطمه می‌بینند. در مقابل، بحران هویت فردی به معنی عدم توانایی فرد، در قبول نقشی است که جامعه از او انتظار دارد.

در جامعه امروزی، انسان از ابعاد گوناگون مورد مطالعه قرار گرفته است و از آنجا که هویت نیز بخش مهمی از وجود انسان و زندگی شخصی و اجتماعی هر شخص تحت تأثیر هویتش است، بررسی هویت انسان‌ها بسیار قابل توجه است. (عبدی و لطفی، ۱۳۹۷) هویت وسیله شناسایی فرد است، خصایص فردی و رفتاری که از روی آن فرد به عنوان یک گروه اجتماعی شناخته می‌شود. هویت زمانی شکل می‌گیرد که انسان با جامعه‌ای دیگر و طرز تفکرهای مختلف و نقش‌های جدیدی که به عهده می‌گیرد مواجه شود و مادامی که ((غیر)) در کار نباشد، به ویژگی‌های خودش آگاه نمی‌شود و هویت شکل نمی‌گیرد (کیشی پوردیک و امینی، ۱۳۹۶: ۳۴۸).

جنبه‌های گوناگون مسئله هویت در چند دهه اخیر مورد توجه عده زیادی از محققان و اندیشمندان علوم اجتماعی قرار گرفته است. شرایط کنونی ارتباطات جهانی، توسعه و رشد تکنولوژی‌های مختلف، رویارویی مداوم فرهنگی و... سبب شده است که، مسئله هویت در ابعاد مختلف از جمله بعد ملی به موضوعی کانونی در بررسی‌های اجتماعی تبدیل شود (سفیری و غفوری، ۱۳۹۸: ۲) و با توجه به شکل‌گیری شخصیت در سنین نوجوانی - آن گونه که اریکسون نیز اشاره می‌کند - نوجوانان در دوره‌ای به سر می‌برند که پایه و اساس تعهد تعمیم یافته و احساس تعلق عاطفی به جامعه‌ی خود شکل می‌گیرد. در سنین نوجوانی و جوانی شخصیت فرد شکل گرفته و اگر طی روند جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری ارزش‌ها و هنجارها خللی ایجاد شود و جوانان نتوانند پایه و اساس محکمی برای رفتار و اندیشه‌های خود پیدا کنند، دچار حیرانی و سرگستگی در مواجهه با مسائل و پدیده‌های اجتماعی - روانی خواهند شد. (کاستلز، ۱۳۹۰). در دنیای امروز با توجه به کثرت منابع ارائه‌کننده ارزش‌ها و هنجارها از یک سو و ارائه‌ی تصاویر گوناگون از فرهنگ و سنت‌های گذشته از سوی دیگر و مواجهه با اندیشه‌ها و تفکرات خارج از جامعه خودی، جوانان با چهارراه‌های تصمیم‌گیری بسیاری مواجه‌اند و بسیار ممکن است که به طرف خرده فرهنگ‌ها و ارزش‌های متغایر با ارزش‌ها و هنجارهای اجتماع خود حرکت نمایند. این امر نه تنها پایه‌ی تعهد تعمیم یافته و احساس تعلق عاطفی جوانان را به جامعه سست می‌کند، بلکه به علت عدم کسب بحران هویت مناسب، جوانان فاقد الگوهای رفتاری مناسب در مواجهه با موقعیت‌های مختلف در جامعه خواهند شد و این فقدان سبب سرگستگی و بروز اختلالات روانی در جوانان و عدم

رشد شخصیتی و به تبع آن عدم پیشرفت و توسعه‌ی جامعه خواهد شد (اکبری و عزیزی، ۱۳۹۷: ۲۷۸-۲۷۹).

در جامعه ما به دلیل آنکه جوانان درصد بالایی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند، بررسی راههایی که بتوان از طریق آن در تقلیل بحران هویت جوانان کوشیده مهم است. اما عوامل مختلفی در این میان نقش دارند. نقش مدارس و نهادهای تربیتی رسمی در کاهش همه جانبه بحران هویت از طریق هر چه بیشتر آشنا کردن آن‌ها با میراث ملی و فرهنگی کهن و دیرینه‌شان حائز اهمیت است. علاوه بر این نقش والدین که نزدیکترین افراد در ارتباط با جوانانشان نیز می‌باشند، از اهمیت فراوانی برخوردار است. از همان ابتدای تولد تا سنین بالاتر، والدین از طریق ارتباط با فرزندان خود آموزه‌های مورد نظر را به شکل‌های مختلف به آن‌ها انتقال می‌دهند (هاتف‌نیا، ۱۳۸۷: ۶).

لذا، این تحقیق به دنبال این سوال اساسی است که: میزان تعلق خاطر به بحران هویت در میان دانش آموزان چه اندازه است و عوامل اجتماعی چه تأثیری بر آن می‌گذارد؟

هدف محقق بررسی این مسئله در بین دانش آموزان دبیرستانی در شهرستان جم می‌باشد. در این پژوهش عوامل اجتماعی و فرنگی به عنوان متغیر مستقل و بحران هویت به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده‌اند و از بین عوامل اجتماعی متعدد تأثیر رسانه، و مدرسه و ... بر بحران هویت دانش آموزان ارزیابی خواهد شد و منظور از بحران هویت: نوعی تردید در پایداری، دلبستگی و تعهد به اجتماع ملی است. (الطائی، ۱۳۹۶)

مفهوم شناسی هویت

در فرهنگ لغت «معین» آمده است که: «هویت» یعنی آنچه که باعث تشخیص فرد می‌شود. از این مفهوم پیداست که هویت، حقیقت و چیستی و هستی را می‌رساند. اصل این کلمه، عربی است و از کلمه «هو» به معنی او (ضمیر غایب مفرد مذکر) اخذ شده است و از ضمیر «هو»، لفظ مرکب «هو، هو» ساخته شده است که اسم مرکب الف و لام دار می‌باشد. معنای این اسم «اتحاد بالذات» یا «انطباق بالذات» است. بنابراین هویت یک پدیده، نشانگر هیئت و ماهیت وجودی آن ذات است. به عبارت دیگر چیستی و حقیقت پدیده مورد نظر، هویت آن را می‌رساند و می‌تواند به صورت فردی یا جمعی باشد. (کاظمی، ۱۳۹۷: ۷۴)

مفهوم هویت اجتماعی

این مفهوم به شیوه‌هایی اشاره دارد که به واسطه آن‌ها، افراد و گروه‌ها در روابط اجتماعی خود از افراد و گروه‌های دیگر متمایز می‌شوند. همچنین به برقراری و متمایز ساختن نظام مند نسبت‌های شباهت و تفاوت میان افراد، میان گروه‌ها و میان افراد و گروه‌ها اشاره می‌نماید. (ریتزر، ۱۳۹۴)

هویت اجتماعی درک ما از این مطلب است که چه کسی هستیم و دیگران کیستند و از آن طرف، دیگران از خودشان و افراد دیگر (از جمله خود ما) چه درکی دارند؟

مفهوم هویت فردی

به اعتقاد بعضی از جامعه‌شناسان - نظیر گیدنز - هویت فردی و هویت اجتماعی، از نظر کیفی و نوعی متفاوتند. به این معنا که هویت فردی، ناظر به افراد و هویت جمعی معطوف به جامعه است. به اعتقاد «فریدمن»، دو نوع نظام وجود دارد: یکی هویت اجتماعی - فرهنگی و دیگری هویت فردی - شخصی. (نوابی‌نژاد، ۱۳۹۱)

هویت اجتماعی نسبت به هویت شخصی، واقعی‌تر بوده و دارای استحکام و دوام بیشتری است، همان‌طور هویت اجتماعی به هویت فردی تعیین می‌بخشد. بارزترین فرق میان هویت فردی و جمعی در این است که هویت فردی بر تفاوت و هویت جمعی بر شباهت تأکید دارد. بهر حال تمایز میان هویت فردی و جمعی بر اساس عقل متعارف (عقل سلیم) روشن است. انسان‌ها آنچه را که از جامعه می‌گیرند در درون پردازش کرده و درونی می‌کنند، آنگاه آن را می‌پذیرند و همین مسئله، هویت فردی آن‌ها را تشکیل می‌دهد. (ربانی، ۱۳۹۱: ۱۳)

مفهوم بحران هویت

بحران به معنی تنش و تضاد یا خروج از حالت تعادل و انحراف از حقیقت است. به عبارت دقیق‌تر «بحران را می‌توان موقعیت یا ظرف خاصی دانست که بر اثر آن گروه قومی مورد نظر زنان، مردان... به سبب شرایط خاص تاریخی و یا شرایط نوظهور، از شناخت دقیق حقیقت وجودی و حقوق خویش و نیز شناساندن آن‌ها به دیگران باز مانده‌اند، به شکلی که نه تنها این گروه در این رهگذر، بین وهم و واقعیت معلق است، بلکه دیگران نیز از شناختن درست آن، عاجز می‌باشند.» (کازمی، ۱۳۹۷: ۱۲۵)

افراد در وضعیت بحران هویت اجتماعی، نقش خود را در گروه نمی‌دانند و در سطح کلان‌تر، جامعه کارکرد خود را از دست می‌دهد، جامعه دچار سردرگمی و آنومی می‌گردد، نهادهای اجتماعی از حالت تعادل خارج می‌شوند و منزلت اجتماعی افراد لطمه می‌بینند. در مقابل، بحران هویت فردی به معنی عدم توانایی فرد، در قبول نقشی است که جامعه از او انتظار دارد. (رضایی و دیگران، ۱۳۹۶: ۶۹).

شاخصه‌های بحران هویت

چگونه می‌توان بحران هویت را تشخیص داد؟ علائم و نشانه‌های آن چیست؟

مطابق مهندسی و برنامه‌ریزی اجتماعی، علائم و شاخصه‌های آسیب‌شناختی نشانگر حالت مرضی جامعه است. زیرا جامعه همانند جسم انسان دچار آفت‌هایی می‌شود، همان‌طور که در زمان بیماری جسم، بر اساس علائم بالینی می‌توان نوع بیماری، علل و درمان آن را تشخیص داد؛ همان‌طور بیماری‌های اجتماعی نیز دارای علائمی هستند که به کمک آن‌ها، می‌توان بیماری را تشخیص داد و معالجه کرد. (جهان‌آبادی، ۱۳۹۶: ۵۴).

بیگانگی

«بیگانگی» در اصطلاح رایج علوم اجتماعی، به معنی گسستگی یا جدایی میان افراد با کل شخصیت می‌باشد و از جنبه‌های مهم جهان تجربه است. بیگانگی دارای حالت‌های متفاوتی از جمله جدایی انسان از جهان عینی نظیر محیط کار و جدایی خود با خود یا «از خود بیگانگی» است. از این مفهوم، حالت عینی جدایی و انحطاط اجتماعی اراده می‌شود. (جنکینز، ۱۳۹۱: ۱۳۳)

به این ترتیب درمی‌یابیم که بیگانگی، دارای طیف‌ها و انواع مختلفی است و «از خود بیگانگی» به عنوان یکی از مهم‌ترین آن‌ها، معرف و نشان‌دهنده بحران هویت است، در این وضعیت انسان‌ها نه تنها نسبت به یکدیگر احساس جدایی و بیگانگی و

تغایر می‌کنند، بلکه با خود نیز سر ستیز دارند، در واقع هستی و حقیقت خود را گم می‌کنند، در این صورت شخصیت حقیقی انسان لطمه می‌بیند.

تنش‌ها و آشوب‌های اجتماعی

کجروی‌های گوناگون اجتماعی مانند شورش‌های دسته جمعی، ناهم‌نوایی‌های اجتماعی، درگیری‌های خیابانی، آزارهای جنسی و ... علائمی از «بی‌هویتی اجتماعی» یا بحران هویت هستند. وقتی عده‌ای که به لحاظ شخصیت از هم گسیخته هستند و جامعه آن‌ها را به عنوان یک انسان متعادل و بهنجار نمی‌نگرد، در کنار هم جمع می‌شوند و یک گروه یا انبوهه را تشکیل می‌دهند؛ این وضعیت، زمینه ساز انواع انحرافات اجتماعی خواهد شد. به عنوان مثال جوانانی که دارای کار و شغل مناسبی نیستند، در کنار هم جمع می‌شوند و این حالت آشفتگی، زمینه ساز و پیش زمینه انواع انحرافات و آسیب‌های اجتماعی خواهد بود. (توسلی، ۱۳۹۱: ۱۸۸)

مدگرایی

شاید بتوان مدگرایی را بارزترین شاخصه بحران هویت تلقی کرد. در علوم اجتماعی مد را چنین تعریف می‌کنند: «مد را می‌توان به صورت شکل‌ها یا الگوهای غیر منطقی و ناپایدار رفتار تعریف کرد که به طور مکرر در جوامعی به وجود می‌آید که دارای نمادهای پایگاه ثابت نبوده و اعضای آن با استفاده از تقلیدهای انتخابی جهت دار در جستجوی بازشناسی پایگاه و ابزار وجودی می‌باشند. «برنارد» معتقد است که مدها مانند هوس‌های اجتماعی بی‌ثبات و غیر منطقی اند. بسیاری از دانشمندان علوم اجتماعی بر این اعتقادند که مد دارای یک خصوصیات دوری است که به صورت یک نیروی فرهنگی خارج از کنترل گروه‌های ذی‌نفع و تقریباً به طور مستقیم عمل می‌کند. نکته قابل توجه دیگر آنکه، مد نمایانگر یک حرکت اجتماعی نمایشی است.» مدگرایی نشان دهنده تزلزل و بحران هویت اجتماعی افراد جامعه است. در این وضعیت جامعه دچار انحراف شده است و افراد سعی می‌کنند خود را به یک نوع مدل و گرایش نسبت دهند تا بدین وسیله هوس‌های خود را ارضا کنند. مدل‌های روزمره‌ای که خود را در لباس، نوع رفت و آمد، حرف زدن و مهمانی دادن یا به عبارت دیگر سبک زندگی نشان می‌دهد، معیار و شاخص بحران هویت جمعی است. (دوران، ۱۳۹۰: ۹۸)

وازدگی در مقابل فرهنگ بیگانه

چگونه می‌شود که یک فرهنگ در مقابل فرهنگ دیگر رنگ ببازد؟ بستر این تغییرات چگونه فراهم می‌شود؟ در ابتدا باید بین دو مقوله داد و ستد فرهنگی از یک سو و تهاجم فرهنگی از سوی دیگر تفاوت قائل شد. داد و ستد فرهنگی، امری مفید، بلکه لازم و ضروری می‌باشد و تجربه جهان خارجی حاکی از این است که یکی از عوامل بالندگی و پویایی فرهنگ‌ها همین تعامل متقابل فرهنگی است. در دنیای کنونی، فرهنگی که قادر نباشد عناصر فرهنگی مفید را جذب و عناصر غیر مفید را دفع کند، همانند یک ارگانیزم زنده، بعد از مدتی فرسوده می‌شود و از بین خواهد رفت، اما در مقابل، نوعی دیگر از تعامل وجود دارد که در آن، فرهنگ مهاجم، فرهنگ مقابل را تخریب می‌کند، ارزش‌ها و هنجارهای آن را نادیده می‌انگارد و با غلبه و تهاجم، درصدد جایگزینی ارزش‌ها و عناصر مورد نظر خویش است (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۲). در حالت اول، افراد جامعه ارزش‌ها را با علم و درایت می‌پذیرند. در نتیجه ارزش‌ها در کلیت هویت فرهنگی - اجتماعی جای داده می‌شود و همانند یک عنصر خودی با

آن معامله می‌گردد، این فرآیند در صورت احساس نیاز به عنصری خاص انجام می‌پذیرد. اما در وضعیت تهاجمی، هنجار فرستان لزوماً درصدد جایگزین ساختن هنجار مورد نظر خودشان هستند و اصولاً با شگردها و ابزارهای مختلف، قدرت تفکر و انتخاب و گزینش را از طرف مقابل سلب می‌کنند. حال سوال اساسی این است که چگونه یک جامعه در این وضعیت قرار می‌گیرد؟ (جنکینز، ۱۳۹۱: ۱۰۲)

اگر احساس پوچی و بی‌هویتی به یک احساس همگانی و فراگیر تبدیل شود و افراد دچار بحران هویت شوند، وضعیت تهاجمی شکل خواهد گرفت. به این معنی که بی‌هویتی اجتماعی، زمینه ساز ورود فرهنگ بیگانه، به شکل تخریبی است. (غضنفری، ۱۳۹۲).

بعضی از جامعه‌شناسان مانند «اسپنسر» جامعه را همانند یک ارگانیزم می‌انگارند که وقتی دچار حالت مرضی می‌شود، قدرت دفاعی خود را از دست می‌دهد و در مقابل حملات بیماری‌ها قدرت مقابله و دفاع ندارد و با ورود کوچکترین عامل مخرب، سلامت خود را از دست خواهد داد. احساس بیگانگی نسبت به فرهنگ خودی و بی‌هویتی اجتماعی، زمینه ساز پذیرش تهاجم فرهنگی است. بنابراین جامعه‌ای که دچار تهاجم فرهنگی است، و تغییرات اجتماعی در آن سریع صورت می‌گیرد و ارزش در آن جامعه ناپایدار است و هنجارشکنی در آن مرسوم می‌باشد نشان‌دهنده بحران هویت است. (رضایی و دیگران ۱۳۹۶: ۱۴۱)

عوامل و زمینه‌های اجتماعی بحران‌زا

برخی از زمینه‌های اجتماعی و عوامل زمینه ساز هویت اجتماعی خانواده، رسانه‌های جمعی، ساختاری اجتماعی و ... است که در صورت ضعف کارکرد این عناصر و یا در شرایط کارکرد منفی آن‌ها، بحران هویت ایجاد می‌شود.

خانواده

اولین عامل و مهمترین ابزار جامعه‌پذیری افراد یک جامعه، «خانواده» می‌باشد، زیرا اجتماعی شدن افراد از خانواده شروع می‌شود. نوزاد انسانی در خانواده رشد و نما می‌کند، رفتارهای اجتماعی، هنجارها و ارزش‌ها را می‌آموزد و یاد می‌گیرد که چگونه با دیگران تعامل داشته باشد. بنابراین هویت انسانی در خانواده شکل می‌گیرد. حال اگر خانواده‌ای دچار اختلال و نابسامانی باشد و کارکرد و نقش اصلی خود یعنی تربیت و پرورش را از دست بدهد، فرآیند جامعه‌پذیری به خوبی انجام نمی‌شود، در این وضعیت فردی که وارد عرصه‌های مختلف اجتماعی شده است، دچار بحران هویت می‌شود و نمی‌تواند خود را با ارزش‌های پذیرفته شده جامعه هم‌نوا کند و نقش خود را به خوبی ایفا کند. (رزمی، ۱۳۹۳: ۱۰۸)

رسانه‌های جمعی

یکی از خاستگاه‌هایی که هنجارها و ارزش‌ها از آنجا نشر و اشاعه پیدا می‌کنند، رسانه‌های جمعی مانند رادیو، تلویزیون و مطبوعات هستند. ساده‌ترین مدل پیام‌رسانی از یک طیف سه درجه‌ای تشکیل شده است: یک طرف، فرستنده پیام، طرف مقابل گیرنده پیام و در حد وسط آن پیام یا متن قرار دارد. نکته اصلی اینجاست که پیام، لزوماً آن چیزی نیست که مورد نیاز گیرنده پیام است، بلکه فرستنده پیام، نوع پیام را انتخاب می‌کند و طبیعتاً فرستنده، بر اساس خواسته‌ها، علائق و سیاست‌های کلان آن فرهنگ، پیام را ارسال خواهد کرد، گاهی فرستنده، برای گیرنده پیام، نیاز سازی می‌کند و نیازهای جدیدی را برای او تعریف می‌کند (بیابانگرد، ۱۳۹۰). با دقت در این فرآیند به خوبی می‌توان به نقش منفی رسانه‌ها در ایجاد بحران هویت پی برد.

به عنوان نمونه ایجاد بحران هویت قومی که یکی از انواع بحران هویت می‌باشد، می‌تواند توسط رسانه‌های گروهی انجام پذیرد. (دوران، ۱۳۹۰: ۸۵)

ساختارهای کلان

ساختارهای اجتماعی به گونه ای در شخصیت انسانی تأثیر می‌گذارد که فرد احساس می‌کند، در یک چارچوب جبرگونه اجتماعی عمل می‌کند و همواره تحت نظر دیگران است، لذا سعی می‌کند رفتار فردی و جمعی خود را به گونه‌ای تنظیم کند که حداکثر رضایت دیگران را جلب نماید. با این توصیف ساختارهای کلان اجتماعی چگونه می‌تواند در بحران هویت اجتماعی مؤثر باشد؟ اگر بخواهیم این سؤال را با توجه به شرایط جامعه کنونی ایران پاسخ گوییم، به ناچار باید نظری اجمالی و بسیار کوتاه به تاریخ معاصر ایران داشته باشیم: (ربانی، ۱۳۹۱: ۹۶)

ورود مظاهر فرهنگ غربی (عمدتاً فرهنگ مادی) در زمان صفویه به تدریج آغاز شد و در زمان قاجاریه خصوصاً اواخر این سلسله، به نقطه اوج خود رسید، به حدی که این بار تنها اشیاء و عناصر مادی فرهنگ غرب نفوذ نمی‌کرد، بلکه انواع مکاتب فکری که در غرب رشد یافته بود و ساختار جامعه غربی را از نو پایه ریزی کرده بود، به فرهنگ ایران نفوذ نمود و ساختار اجتماعی کشور را درهم ریخت و هویت اجتماعی جامعه را به چالش کشید، از این مرحله به بعد، بحران‌های هویت جمعی شکل گرفت (عبدالهی، ۱۳۹۵). این فرآیند با حکومت رضاخان تکمیل شد، به گونه ای که ساختار جامعه ایرانی با تغییرات و تحولات شدیدی مواجه شد. این تغییرات اجتماعی اغلب نهادها و ساختارهای مسلط جامعه آن روز ایران را تحت الشعاع قرار داد: ساختار اقتصادی که بر پایه کشاورزی و دامداری قرار داشت و عمده محصولات مورد نیاز در داخل کشور را تولید می‌کرد با هجوم ورود تکنولوژی و کالاها صنعت غرب به سمت اقتصاد بیمارگونه صنعتی سوق داده شد، ساختار خانواده از خانواده سنتی به خانواده مدرن تبدیل شد و ساختار فرهنگی تحت تأثیر بیشتری قرار گرفت و همان طور سایر ساختارهای خرد اجتماعی در کلیت ساختار جدید هضم شدند. (اشرفی، ۱۳۹۶) این تغییرات گرچه به یکباره انجام نگرفت، ولی نتیجه این فرآیند، جز ایجاد بحران هویت در جامعه ای با سابقه دیرینه فرهنگی نبود. در مجموع شاید بتوان بحران ایجاد شده را تحت عنوان «بحران ایدئولوژی» معرفی کرد. در واقع چالش سنت و مدرنیته یکی از عوامل ایجاد بحران هویت اجتماعی است که از تغییرات ساختارهای کلان جامعه متأثر می‌باشد. (سفیری و غفوری ۱۳۹۹: ۶۵).

اندیشمندان غربی مانند «رنه گنون» به این موج بحران زا که توسط دنیای متجدد و تمدن غرب ایجاد شده است، اشاره کرده اند. او در صفحاتی از کتابش به علل و زمینه‌های بحران می‌پردازد، البته بیشترین بحرانی را که وی آن را تبیین می‌کند، بحران معرفتی است.

بنابراین به طور خلاصه در فرآیند توسعه و دگرگونی جوامع، باورها، اعتقادات و رفتار انسان نیز دستخوش استحاله و تغییر می‌شود و این تغییر و دگرگونی با مظاهری همچون خانواده مدرن، دولت و جامعه مدرن، در کلیت اجتماع بحران ایجاد می‌کند و این بحران، قبل از همه، هویت جمعی را مورد آسیب قرار می‌دهد. (دوران، ۱۳۹۰: ۱۵۴)

بازنگری تحقیقات پیشین داخلی و خارجی

جدول ۱. بازنگری سوابق پژوهش

نام نویسنده و سال	عنوان	نتایج
پورجلی ۱۳۹۹	«بررسی عوامل مؤثر بر شکل-گیری هویت اجتماعی و فرهنگی نوجوانان ارومیه»	وی در تحقیق خود به این نتیجه رسید که بین عوامل خانواده، مدرسه، دوستان و رسانه‌های تصویری با شکل‌گیری هویت اجتماعی و فرهنگی نوجوانان رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.
امیدیان ۱۳۹۱	بررسی حالتهای هویت در ابعاد اعتقادی و روابط بین فردی و حوزه‌های فرعی این ابعاد در دانشجویان پسر دانشگاه شهید چمران در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰	نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که در حوزه مذهب فراوانی هویت سردرگم و هویت کسب شده از حالت‌های دیگر هویت بیشتر است. در حوزه سیاست فراوانی هویت‌های زود هنگام و مهلت‌خواه بیشتر از سایر هویت‌هاست. در حوزه شغل، هویت کسب‌شده و مهلت‌خواه از سایر هویت‌ها بیشتر است و در حوزه نقش جنسی هویت سردرگم، بیشتر از سایر هویت‌هاست.
آقا محمدیان ۱۳۹۸	مفهوم فرایند شکل‌گیری هویت، تأثیر عوامل اجتماعی و اصلاح و درمان مسئله هویت.	نتایج این تحقیق حاکی از آن است که والدین از یک سو باید ساختار عقاید ایدئولوژیک و اخلاقی خود را به طور واضح و جامع به فرزندان خود ارائه کنند و موضوع مبهم و متناقضی نداشته باشند زیرا در غیر این صورت سردرگمی و پراکندگی هویت فرزندان را موجب می‌شود که از سوی دیگر، بهتر است هویتی که فرزندان به دست می‌آورند، اجزایش همانی نباشند که والدین دارند یا لزوماً مطلوب آنهاست. چنین موضعی روند سالم دستیابی به هویت را ممکن می‌کند در جامعه ما به نظر می‌رسد که، چنین الگویی را کمتر بتوان یافت و اغلب خانواده‌ها سعی دارند که به نوعی جستجوی هویت را کوتاه کنند و عقاید و الگوهای مورد قبول خود را برای فرزندان نیز ایده‌آل می‌دانند و این الگو را به آن‌ها تحمیل می‌کنند. چنین روندی منجر به نافرمانی، مقایسه سطحی در فرزندان گردیده است.
واین و وایت (۲۰۱۴)	هویت اجتماعی در متن پاره‌ای از تجربیات زندگی	شکل‌گیری هویت در نهادهای اجتماعی، از قبیل مدرسه، مکان‌های کاری و طی فعالیت‌های تفریحی و اوقات فراغت نیز صورت می‌گیرد، در نتیجه این نهادهای اجتماعی از طریق مشارکت دادن نوجوانان و جوانان به آن‌ها احساس هویت می‌بخشند. زیرا درجه ارتباط و عدم ارتباط از مسیر نهادهای اجتماعی، عامل بسیار مهمی در زندگی افراد و روابطشان با ارزش‌ها و ایدئولوژی‌های مسلط جامعه به شمار می‌رود. این نظریه‌پردازان منابع هویت‌های در دسترس نوجوانان و جوانان را متشکل از خانواده،

رساله‌های گروهی، مدرسه و گروه‌های همسالان می‌دانند		
دریافت که، خانواده به عنوان نخستین سلول اجتماع تأثیر زیادی بر هویت و توسعه آن دارد و به نقش قومیت و اصالت قومی نیز تأکید کرده و با تأکید بر بحران هویت در جامعه آلمان نشان داد که این دو متغیر تأثیر زیادی بر توسعه هویت دارد.	تأثیر متغیرهای خانواده و قومیت بر توسعه هویت	چریل استفورت (۲۰۲۰)،
مهمترین و اساسی‌ترین عامل شکل‌دهنده هویت اجتماعی در زنان و مردان آلمانی تاریخ و سرزمین مشترک است. یافته‌های تحقیق، نشان دهنده تأیید رابطه‌ی بین هویت جمعی اقشار جامعه با بعضی از متغیرهای مورد نظر می‌باشد. در سطح نظری توجه به متغیرهای مختلف به صورت تلفیقی و ترکیب گرایانه ضروری به نظر می‌رسد	بررسی جنبه‌های هویت اجتماعی در زنان و مردان آلمانی	- لوتاس (۲۰۲۰)،
بین اصالت خانوادگی، رهیافت‌های دینی، چالش‌های مربوط به آگاهی سیاسی با توسعه‌ی بحران هویت رابطه معنی‌داری به دست آورد	تئوری طبقه‌بندی خود و توسعه بحران هویت در بچه‌های انگلیسی	بارت، ویلسون و لیون (۲۰۱۵)

دیدگاه "کنش متقابل نمادین": خود و هویت

قضیه بنیادین کنش متقابل نمادین این که مردم معانی نمادین را به اشیاء، رفتارها، خودشان و دیگران نسبت می‌دهند و این معانی را طی تعامل منتقل می‌نمایند و در واقع این معانی طی تعامل شکل می‌گیرد (کریمی، ۱۳۹۲). بررسی هویت نیز با بررسی ساخت اجتماعی از سویی و اشخاصی که این نقش‌ها را دارند و به وسیله درونی کردن مجموعه نظام یافته و شالوده‌بندی شده نقش‌ها رشد می‌یابد (مریدی، ۱۳۹۳: ۳۹). «ساز و کار گسترش خود، بازتابی بودن آن است. یعنی توانایی قرار دادن خود به جای دیگران و عمل کردن مانند آن‌ها و همانطور که "مید" اظهار داشت، از طریق گرفتن و نقش دیگران است که می‌توانیم این توانایی را گسترش دهیم» (ریترز، ۱۳۹۴: ۳۲۶).

"مید" جامعه را به عنوان الگوهای کنش متقابل نمادین در نظر می‌گیرد که در موقعیت‌های معینی فرد در آن درگیر می‌شود. او جامعه را مانند یک سازمان اجتماعی می‌داند که ذهن و "خود" در آن پدید می‌آید. "مید" "خود" را یک فراگرد آگاهانه می‌داند که دارای دو عنصر بنیادی است: من، و در من. "من" بخشی از خود است که کنشگر از آن آگاهی ندارد. "در من"، بخشی از خود است که کنشگر از آن آگاهی دارد. "مید" "خود" را محصول رابطه بین "من" و "در من" می‌داند و آنرا مرحله‌ای داخلی از یک فراگرد اجتماعی گسترده و طبیعی می‌انگاشت (ریترز، ۱۳۹۴: ۱-۲۸۰).

"مید" کوشیده بود تا از طریق تمایز قائل شدن، میان «من فاعلی» و «من مفعولی» (خودم) نظریاتش را درباره بنیاد اجتماعی خود روشن سازد. «من همان واکنشی است که یک فرد در برابر رویکردهای دیگران نسبت به رویکردهای خودش در هنگام برخورد با آن‌ها از خود نشان می‌دهد. این جنبه از خود، در بر گیرنده آزادی و ابتکار فرداست». «خودم» همان خود اجتماعی فرد است که، از انتظارات، ارزش‌ها و ناهنجاریهای اجتماعی آگاه است و آن‌ها را منعکس می‌کند (کوزر، ۱۳۹۳: ۴۴۹).

«خود» در مجموع، ترکیبی از بازتاب‌های تثبیت شده دیگری در «خودم» و خودانگیختگی محاسبه‌ناپذیر «من» است (کوزر^۱، ۱۳۹۳: ۴۵۰).

"مید" تأکید دارد که خودآگاهی، در واقع خود شناخت، تنها از زمانی حاصل می‌شود که فرد خود را در جای دیگری، به گفته خود او، یک «دیگری تعمیم‌یافته اجتماعی» بگذارد یا اینطور فرض کند (جنکینز^۲، ۱۳۹۱: ۳۶) مفهوم «خود» برای نظریه‌پردازان "کنش متقابل نمادین" اهمیت بسیار دارد. همچنانکه "راک" می‌گوید: خود «در کانون طرح فکری این نظریه‌پردازان جای دارد. همه فراگردها و رویدادهای جامعه‌شناختی دیگر دور این کانون می‌چرخند و معنا و سازمان تحلیلی‌شان را از آن می‌گیرند» (ریترز^۳، ۱۳۹۴: ۲۸۷).

نقطه مرکز نظریات "کولی" مفهوم "خود آینه‌سان" اوست. یعنی تصویری که شخص از خود در ذهن دارد و نوع احساسی که شخص از خود دارد، با رویکردی تعیین می‌شود که، فکر کنیم دیگران نسبت به خود ما دارند (ریترز، ۱۳۹۴: ۲۸۸). "جرج هربرت مید" از زمینه نظری "کولی" استفاده کرد و نظریاتش را مورد چگونگی ظهور، رشد و تکوین خود اجتماعی مطرح کرد. مفهوم "خود" اساساً توانایی نگرستن به خود مانند یک شی است (ریترز، ۱۳۹۴: ۳۲۰). "کولی" نوشت که «خود و جامعه» دو پدیده همزاد هستند. همچنین او استدلال می‌کرد که؛ "خود" یک شخص از رهگذر تبادل او با دیگران رشد می‌یابد و آگاهی یک شخص از خودش، بازتاب افکار دیگران درباره خودش است (کوزر، ۱۳۹۳: ۴۰۹).

"کولی" برای روشن ساختن خصلت انعکاسی خود، آن را با آئینه مقایسه کرده بود:

آینه‌ام من اگر تو زشتی، زشتم گر تو نکویی نکوست، سیرت و سانم

مجموعه معانی که ما وقتی به خودمان می‌نگریم به خود نسبت می‌دهیم "مید" رشد و تکوین خود را از طریق رشد تدریجی، قدرت بازی کردن در نقش دیگران مورد بررسی قرار داد (کوزر، ۱۳۹۳: ۴۴۶)

یکی از مضمون‌های "اروینگ گافمن"، "هویت" است. افراد در چهارچوب نظم تعالی درباره هویت‌های خود، چک و چانه می‌زنند و با بسیج کردن مهارت‌های تعالی خود در درون روال‌های موقعیتی (چهارچوبی)، تصویری از خودشان یعنی از خود به دیگران ارائه می‌کنند، تا مورد پذیرش آنان قرار بگیرند. در اصطلاح من، این عامل درونی در دیالکتیک شناسایی از لحاظ تصویر عمومی است عامل برونی، پذیرش آن تصویر عمومی از سوی دیگران است. آنان ممکن است آن را بپذیرد یا نپذیرند هویت فردی در رابطه میان خود انگاره و تصویر عمومی آفریده می‌شود (جنکینز، ۱۳۹۱: ۱-۱۲۰).

"گافمن ضمن" در کتاب «تنگ» طیفی از چیزها را ردیف می‌کند و به این مطالب می‌پردازد که، چگونه افراد از عهده (سازگار کردن) هویت‌های متضاد خود برمی‌آیند. یعنی "هویت‌های اجتماعی واقعی" اینکه در جریان تعامل در نظر دیگران چگونه جلوه می‌کنند و «هویت‌های اجتماعی حقیقی» که با بررسی دقیق معلوم می‌شود صاحب آن هستند افرادی که دارای هویت واقعی شرم‌آوری هستند، میل دارند که «واقعاً بهنجار» باشند: تنگ مگای است که میان هویت واقعی و هویت حقیقی سرباز میکند. (جنکینز، ۱۳۹۱: ۱۲۴).

نظریات ارائه شده در خصوص «مفهوم خود از منظر جامعه‌شناسان اولیه مکتب کنش متقابل بود که اغلب «مفهوم خود» را با «تکوین خود»^۴ و «تصویر خود»^۵ (اعتماد به نفس) همراه (۱۹۷۹) «مفهوم خود» کلی تراز «تصویر خود» است و «مفهوم خود» مجموع کلیه نگرش‌ها را احساسات و تصوراتی است که ما از کیستی خودمان داریم (مریدی، ۱۳۹۳: ۴۱).

^۱ Kuzer

^۲ Jenkins

^۳ Ritters

«روزنبرگ» میان محتوا، ساختار، ابعاد و مرزهای برداشت از خود تمایز قائل می‌شود. او در زمینه محتوا، هویت‌های اجتماعی را از تمایلات فردی متمایز می‌داند هویت اجتماعی عبارتند از: «گروه‌ها، منزلت‌ها یا رده‌هایی که فرد از نظر اجتماعی خودش را متعلق به آن‌ها تشخیص می‌دهد» (ریترز، ۱۳۹۴: ۲۹۰).

«روزنبرگ» برداشت از "خود" را جامعیت اندیشه‌ها و احساساتی می‌داند که فرد در ارجاع به خودش به عنوان یک شناخته عینی دارد. پیروان مکتب کنش "متقابل‌گرا" همواره در پی تبیین مفهوم خود بوده‌اند. خصوصاً نظریه‌پردازانی که به رویکرد ساختاری این مکتب نزدیکتر بوده‌اند و مفهوم خود را با مفهوم هویت پیوند زده‌اند. آن‌ها سعی کرده‌اند «تغییرات هویت فردی را در پرتو ساختار اجتماعی و روابط نقشی افراد مورد بحث قرار دهند. «کسانی چون استرایکر، جرج مک‌کال^۷، جی‌ال سیمونز^۸ و سپتیربارک^۹ از جمله متفکرانی هستند که بر ارتباط تنگاتنگ خود و هویت تأکید دارند و نظریات و تحقیقاتشان زیر عنوان مشترک نظریه هویت^{۱۰} قرار دارد». (عبدالهی، ۱۳۹۵: ۵۴) تئوری هویت که در مکتب "کنش متقابل ساختاری" شکل گرفته از دو جریان نسبتاً متفاوت شروع می‌شود. "استرایکر" و همراهانش بر این تأکید دارند که چطور ساختار اجتماعی بر هویت افراد و در واقع رفتار افراد تأثیر می‌گذارد و در مقابل "بارک" و همکارانش بر دینامیسم درونی‌سازی خود که بر هویت در رفتار تأثیر می‌گذارد، تأکید دارند. تئوری‌های هویت استدلال می‌کنند که "خود" بر مجموعه‌ای از هویت‌ها مبتنی است و هر هویت بر پایه نقش‌های پذیرفته شده توسط فرد بنا شده است. هویت با پاسخ فرد به سوال "من کیستم؟" تعریف می‌شود و بسیاری پاسخ‌ها مانند "من پدر هستم" با ارجاع به «هویت نقش» پاسخ داده می‌شود (مریدی، ۱۳۹۳: ۴۱).

برای روشنتر شدن مفاهیم و نظریات ارائه شده در تئوری هویت به بررسی نظریات "استرایکر" می‌پردازیم.

۲-۳-۴-۲- نظریه "استرایکر": خود و هویت بارز^{۱۱}

"استرایکر" مفهوم نقش‌سازی را نخستین بار مطرح کرد و گفت: که انسانها ضمن پذیرش این نقش‌ها و با تکیه بر شخصیت فردی و بر حسب موقعیت‌هایی که در آن قرار می‌گیرند در این نقش‌ها فعالانه و خلاقانه دخل و تصرف می‌کنند، تا آن نقش‌ها را از آن خود سازند و آن‌ها را با نیازها و موقعیت‌های فردی و شخصی‌شان سازگار کنند. "استرایکر" حلقه ارتباطی بین فرد و ساختار اجتماعی را هویت‌ها می‌داند (ریترز، ۱۳۹۴: ۳۰۹).

در واقع هویت‌ها گزینش‌هایی هستند که مردم در راستای جایگاه خود در ساختارهای اجتماعی و نقش‌هایی که در آن موقعیت‌ها باز می‌کنند اتخاذ می‌نمایند. "استرایکر" خود را مجموعه‌ای متشکل از هویت‌ها می‌داند که این هویت‌ها بر نقش‌هایی استوار است که فرد در موقعیت‌های مختلف ایفا می‌کند (مریدی، ۱۳۹۳: ۴۲).

هویت‌ها در یک سلسله مراتب^{۱۲} سازماندهی می‌شوند و هویت‌هایی در سطح بالاتری قرار می‌گیرند که در موقعیت‌های مختلف احتمال بروز بیشتری دارند. به عبارتی "سلسله مراتب جهان" یعنی سطح احتمالی که یک هویت وارد زمینه ایفای نقش می‌-

⁴ - self evaluation

⁵ - self esteem

⁶ - Rosenberg

⁷ - george p. moccil

⁸ - j.l. simmons

⁹ - peter.j. burk

¹⁰ - identity theory

¹¹ - salience identity

¹² - salience hierachy

گردد. "استرایکر" به معرفی ایده «تعهد» می‌پردازد و از آن برای تجسم و تشخیص بخشیدن به حلقه ارتباطی میان ساختار اجتماعی و هویت فرد کمک می‌گیرد. (پورعلی‌فرد، ۱۳۹۳). هر چه تعهد فرد به یک هویت بیشتر باشد، آن هویت در مرتبه بالاتری از سلسله مراتب هویتی قرار خواهد گرفت. به عبارتی هویت‌ها به وسیله تعهدات، ثابت و پایدار می‌شوند. به نظر "استرایکر" بعضی هویت‌ها ابعاد گسترده‌تری از شخصیت فرد را دربر می‌گیرند و احتمال بروز آن هویت در موقعیت‌های مختلف بیشتر است. استرایکر این هویت‌ها را هویت‌های بارز (برجسته) می‌نامد (مریدی، ۱۳۹۳: ۴۳).

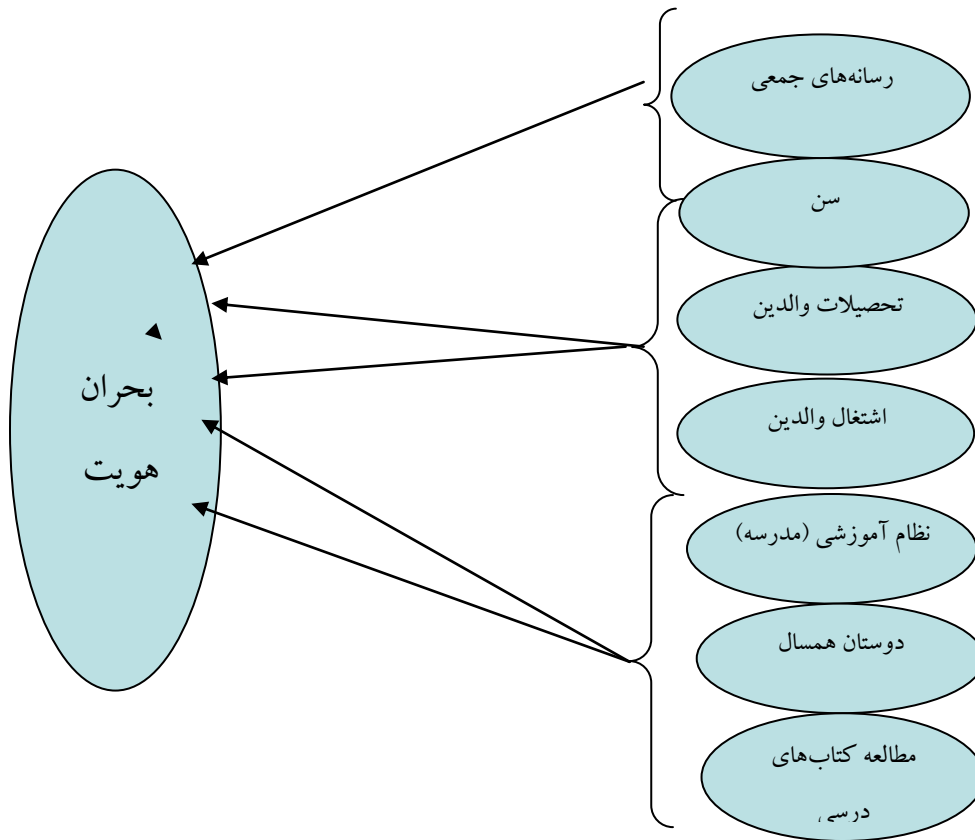
لویی آلتوسر و پولانزاس:

لویی آلتوسر با ادعای ارایه تحلیلی نو از آثار مارکس، ضمن تأیید سیر تحول نظام سرمایه‌داری و حرکت جوامع به سوی نظام-های غیرطبقاتی و تحقق هویت عام متنی بر برابری اجتماعی در تغییر و تحول اجتماعات، علاوه بر نقش اقتصادی مورد نظر مارکس که به نظر او نیز در مورد نظام سرمایه‌داری، ایدئولوژی را به عنوان عامل مسلط به شمار می‌آورد (خداداد، ۱۳۹۲: ۱۰۲). آلتوسر و پولانزاس معتقدند، در فرایند تحولات تاریخی، نهایتاً گرایش‌های عام گرایانه بین انسان‌ها فراگیر می‌شود و با کاهش نابرابری‌ها گرایش هم‌نوع خواهی، مورد عنایت قرار می‌گیرد. پولانزاس، معتقد است دولت، که ویژگی جوامع نابرابر است و کارکرد اصلی آن حفظ انسجام اجتماعی از نظر سیاسی و ایدئولوژیک است، با کاهش نقش آن، میزان تعاملات افراد در سطح گسترده‌تری اتفاق می‌افتد، او ملت مدرن را محصول دولت مدرن می‌داند (کیشی پوردیک و امینی، ۱۳۹۶: ۳۵۳).

جورج هربرت مید:

مید، مهمترین نظریه‌پرداز هویت اجتماعی است. یکی از مفاهیم اساسی مورد توجه مید مفهوم ((خود)) می‌باشد. ((خود)) از نظر او یک مفهوم کاملاً اجتماعی است که در ارتباط متقابل و موقعیت‌های چهره به چهره شکل گرفته رشد می‌کند. در ارتباط متقابل است که افراد با بکارگیری نمادهای مشترک دارای ((خود)) می‌شوند. وی معتقد است هر فرد هویت یا خویشتن خود را از طریق سازمان‌دهی نگرش‌های فردی دیگران در قالب نگرش‌های سازمان‌یافته اجتماعی یا گروهی شکل می‌دهد. در واقع او در بحث از هویت با مطرح کردن دو نوع خود یعنی ((من مفعولی)) و ((من فاعلی)) به این مسئله عمق بیشتری بخشید. مید خود را به دو قسمت ((من فاعلی)) و ((من مفعولی)) تقسیم می‌کند. در حالی که ((من فاعلی)) کاملاً خصوصی است و فردیت انسان را شکل می‌دهد (اسکیدمور، ۱۳۹۵: ۲۸۳).

مدل تحقیق

روش تحقیق

امروزه روش‌های گوناگونی برای تحقیق در علوم اجتماعی وجود دارد که سه روش عمده در این تحقیقات: پیمایش، آزمایش و مطالعه میدانی است.

روش اجرای این تحقیق، پیمایشی می‌باشد که هدف محقق از انجام این تحقیقات توصیف واقعی و منظم خصوصیات یک واقعیت با یک موضوع است به عبارت دیگر یک پژوهشگر در این گونه تحقیقات سعی می‌کند تا آنچه هست را بدون هیچ گونه دخالت یا استنتاج ذهنی گزارش دهد و نتایج عینی از موقعیت بگیرد. تحقیق پیمایشی عبارت است از جمع‌آوری منظم اطلاعات در مورد افراد و گروه‌ها از طریق مصاحبه (حضور)، پستی (غیرحضور) جهت اخذ داده‌ها بطور مستقیم و تفسیر نتایج حاصل به طریق آماری در پیمایشی ممکن است برای تعمیم یافته‌ها به کل جمعیت آماری از نمونه آماری اطلاعات جمع‌آوری شود (دلاور، ۱۳۸۲: ۱۰۳).

جامعه آماری

جامعه آماری دربرگیرنده تمام افراد، اشیاء و اشخاصی می‌باشد که در خصوص آن‌ها مشغول تحقیق و بررسی هستیم. جامعه آماری این تحقیق کلیه دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر جرم می‌باشد که تعداد آن‌ها ۲۱۰۷ نفر می‌باشد.

شیوه نمونه‌گیری و حجم نمونه

از تعداد کل جامعه آماری از طریق فرمول کوکران تعداد ۳۲۴ نفر به عنوان نمونه آماری جهت مطالعه و سنجش انتخاب شدند. نمونه‌گیری عبارت است از انتخاب درصدی از یک جامعه به عنوان نماینده آن جامعه، برای اینکه مطمئن شد، نمونه انتخاب شده نماینده واقعی جامعه است، می‌بایست نمونه را بصورت تصادفی از جامعه مورد نظر انتخاب کرد. نمونه تصادفی نوعی نمونه‌گیری است که در آن همه اعضای جامعه تعریف شده جهت انتخاب شدن شانس مساوی دارند (دلور، ۱۳۸۲: ۱۲۶). در این تحقیق با توجه به حجم وسیع جامعه آماری و به منظور تسهیل و تسریع کار پژوهش تعدادی از افراد جامعه آماری به عنوان نمونه معرفی و به صورت تصادفی برای مطالعه انتخاب شدند.

محاسبه‌ی حجم نمونه: برای به دست آوردن حجم نمونه از فرمول کوکران: به شرح زیر استفاده می‌کنیم.

$$n = \frac{t^2 \times pq}{1 + \left[\frac{1}{N} \right] \left(\frac{t^2 \times pq_1 - 1}{d^2} \right)}$$

$N = 2107$ تعداد دانش آموزان مقطع متوسطه

n : حجم نمونه

p : صفت مورد بررسی در جامعه

q : عدم وجود ویژگی در جامعه آماری

N : در مخرج فرمول بیانگر جامعه آماری

d : میزان خطا (درجه اطمینان)

t : مقدار ضریب اطمینان (دلور، ۱۳۸۲: ۳۸۳).

$$1 + \left[\frac{1}{N} \right] \left(\frac{t^2 \times pq}{d_2} \right) - 1 = \frac{t^2 \times pq}{d_2}$$

نمونه آماری $n =$

$d = 5\%$ $N =$ نفر

$t^2 = 1/96$ $p = 60\%$

$q = 40\%$

$$n = \frac{(1/96)^2 \times (60\%)(40\%)}{(\%5)^2}$$

$$n = 1 + \left[\frac{1}{9873} \left(\frac{(1/96)^2 \times (60\%)(40\%)}{(\%5)^2} \right) \right]$$

$$n = \frac{3/8416 \times /24}{/0025} = \frac{/921984}{/0025} = 324$$

$$n = \frac{26.80}{1 + \frac{1}{2107} (367)} = \frac{26.80}{1 + /134} = 324$$

شیوه‌ها و ابزارهای گردآوری داده‌ها و ارتباط آن‌ها با مدل تحقیق

مصاحبه، پرسشنامه، مشاهده با مشارکت، پیمایش، آزمایش، مطالعه میدانی و ... انواع مختلفی از ابزارهای گردآوری اطلاعات هستند که ما در اینجا به تشریح پرسشنامه می‌پردازیم. در این تحقیق پرسشنامه توسط افراد ماهر و متخصص ساخته شده است که بعد از تایید استاد راهنما در بین نمونه آماری توزیع جمع‌آوری و کدگذاری گردید.

اعتبار و روایی ابزار:

ابزار تحقیق باید اعتبار و روایی آن سنجیده شود. زیرا پایایی نشان دهنده‌ی تورش و خطایی است که یک وسیله اندازه‌گیری ممکن است داشته باشد. در نتیجه از آزمون آلفای کرونباخ که متداول‌ترین روش اندازه‌گیری پایایی پرسشنامه است بهره گرفته شده است. در پیش آزمون ۵۰ نفر از دانش‌آموزان مورد مطالعه شهرجم از جامعه آماری انتخاب و پرسشنامه ابتدایی اجرا شد و سپس با نرم افزار SPSS آزمون آلفای کرونباخ به دست آمد. قاعدتاً برای افزایش میزان آلفا بایستی سؤالی که بیشترین آلفا را داشت حذف شود تا آلفا به حد قابل قبولی ارتقاء یابد. لذا آلفای هر متغیر در جدول مربوطه ارائه شده است. درضمن برای سنجش اعتبار از اعتبار صوری بهره گرفته شده است.

جدول ۲. نتایج تحلیل روایی گویه‌ها مربوط به متغیر بحران هویت

نام شاخص	گویه‌ها	ضریب پایایی
بحران هویت	سئوالات ۱ تا ۴۰	۰/۸۹

همانگونه که در جدول (۲) ملاحظه می‌شود، متغیر بحران هویت با ۴۰ گویه مشخص شده است که ضریب آلفای کرونباخ با احتساب ۰/۸۹ گویه‌ها را در سطح عالی مورد تأیید قرار می‌دهد.

جدول ۳. نتایج تحلیل روایی گویه‌ها مربوط به متغیر عملکرد نظام آموزشی

نام شاخص	گویه‌ها	ضریب پایایی
عملکرد نظام آموزشی	سئوالات ۴۱-۴۴	۰/۸۷

همانگونه که در جدول (۳) ملاحظه می‌شود متغیر عملکرد نظام آموزشی با ۴ گویه مشخص شده است که ضریب آلفای کرونباخ با احتساب ۰/۸۷ گویه‌ها را مورد تأیید قرار می‌دهد. در ضمن برای افزایش میزان آلفا سئوال شماره ۴۵ حذف شد.

جدول ۴. نتایج تحلیل روایی گویه‌ها مربوط به متغیر رسانه‌های جمعی

نام شاخص	گویه‌ها	ضریب پایایی
رسانه‌های جمعی	سئوالات ۴۵-۴۷	۰/۷۲

همانگونه که در جدول (۴) ملاحظه می‌شود متغیر رسانه‌های جمعی با ۳ گویه مشخص شده است که ضریب آلفای کرونباخ با احتساب ۰/۷۲ گویه‌ها را مورد تأیید قرار می‌دهد.

جدول ۵. نتایج تحلیل روایی گویه‌ها مربوط به متغیر گروه دوستان

نام شاخص	گویه‌ها	ضریب پایایی
گروه دوستان	سئوالات ۴۸ تا ۵۰	۰/۷۹

همانگونه که در جدول (۵) ملاحظه می‌شود متغیر گروه دوستان با ۳ گویه مشخص شده است که ضریب آلفای کرونباخ با احتساب ۰/۷۹ گویه‌ها را در سطح خوبی مورد تأیید قرار می‌دهد.

جدول ۶. نتایج تحلیل روایی گویه‌ها مربوط به متغیر اشتغال والدین

نام شاخص	گویه‌ها	ضریب پایایی
اشتغال والدین	سئوالات ۵-۶-۷	۰/۸۸

همانگونه که در جدول (۶) ملاحظه می‌شود متغیر اشتغال والدین با ۳ گویه مشخص شده است که ضریب آلفای کرونباخ با احتساب ۰/۸۸ گویه‌ها را در سطح عالی مورد تأیید قرار می‌دهد.

فنون تحلیل داده‌ها

پس از تکمیل فرم‌ها، اطلاعات به دست آمده بوسیله نرم‌افزار SPSS تحلیل شد و از کلیه متغیرهای وارد شده آمار توصیفی همچنین آمار استنباطی گرفته شد و رد یا تأیید فرضیات جهت پی‌بردن به سطح رابطه و همبستگی میان متغیرها مشخص شدند. دو دسته آزمون توصیفی (شامل فراوانی، درصد و انحراف معیار داده‌ها) و آزمون استنباطی شامل آزمون تحلیل واریانس و همبستگی با هدف بررسی فرضیات انجام گردید.

تجزیه و تحلیل داده های آماری

توصیف داده ها

آمار توصیفی به منظور آشنایی با وضعیت نمونه تحقیق است. بدین ترتیب در اینجا آماره های توصیفی مربوط به متغیرهای مستقل و وابسته مورد مطالعه ارائه می گردد تا توانایی پاسخ صریح و روشن به سوالات مهیا شود.

- یافته های توصیفی

جدول ۷. جنسیت پاسخگویان

	شاخص ها	فراوانی	درصد	درصد معتبر	فراوانی تجمعی
Valid	پسر	۱۶۱	۴۹/۷	۵۰	۵۰
	دختر	۱۶۱	۴۹/۷	۵۰	۱۰۰
	کل	۳۲۲	۹۹/۴	۱۰۰	
	بی پاسخ	۲	۶.		
	کل	۳۲۴	۱۰۰		

بر اساس یافته ها ۴۹/۷٪ پاسخگویان پسر و ۴۹/۷٪ آنان دختر می باشد. همچنین ۶٪ جنسیت خود را اعلام نکرده اند.

جدول ۸. پایه تحصیلی پاسخگویان

	شاخص ها	فراوانی	درصد	درصد معتبر	فراوانی تجمعی
Valid	اول	۸۵	۲۶/۲	۲۶/۳	۲۶/۳
	دوم	۱۲۲	۳۷/۷	۳۷/۸	۶۴/۱
	سوم	۱۱۶	۳۵/۸	۳۵/۹	۱۰۰
	کل	۳۲۳	۹۹/۷	۱۰۰	
	بی پاسخ	۱	۳.		
	کل	۳۲۴	۱۰۰		

بر اساس یافته ها ۲۶/۲٪ پاسخگویان در پایه اول، ۳۷/۷٪ دوم، ۳۵/۸٪ سوم بوده اند و همچنین ۳٪ پایه تحصیلی خود را اعلام نکرده اند.

جدول ۹. رشته تحصیلی پاسخگویان

	شاخص ها	فراوانی	درصد	درصد معتبر	فراوانی تجمعی
Valid	علوم انسانی	۷۰	۲۱/۶	۲۱/۷	۲۱/۷

	تجربی	۱۲۷	۳۹/۲	۳۹/۳	۶۱
	ریاضی	۱۲۶	۳۸/۹	۳۹	۱۰۰
	کل	۳۲۳	۹۹/۷	۱۰۰	
	بی پاسخ	۱	۰/۳		
	کل	۳۲۴	۱۰۰		

بر اساس یافته‌ها ۲۱/۶٪ پاسخگویان در رشته تحصیلی علوم انسانی، ۳۹/۲٪ تجربی، ۳۸/۹٪ ریاضی بوده‌اند و همچنین ۳٪ رشته تحصیلی خود را اعلام نکرده‌اند.

جدول ۱۰. توزیع فراوانی و آماره توصیفی پاسخگویان بر حسب متغیر بحران هویت

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تجمعی
ضعیف	۳۹	۱۲	۵۱/۷	۵۱/۷
متوسط	۲۲۱	۶۸/۲	۴۸	۹۹/۷
قوی	۵۰	۱۵/۴	۰/۳	۱۰۰
بی جواب	۱۴	۴/۳	۱۰۰	
جمع	۳۲۴	۱۰۰		
میانگین			۳۳/۴	
انحراف معیار			۱۰/۹	

همانگونه که در جدول فراوانی فوق مشاهده می‌شود ۱۲ درصد از پاسخگویان هویت پایین و ضعیفی دارند و ۶۸/۲٪ از بحران هویت متوسطی برخوردارند و ۱۵/۴٪ درصد نیز بحران هویت قوی دارند. ضمناً میانگین احتسابی ۳۳/۴ و انحراف معیار ۱۰/۹ می‌باشد.

جدول ۱۱. توزیع فراوانی و آماره توصیفی پاسخگویان بر حسب متغیر کتب درسی

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تجمعی
کم	۱۶۶	۵۱/۲	۵۱/۷	۵۱/۷
متوسط	۱۵۴	۴۷/۵	۴۸	۹۹/۷
زیاد	۱	۰/۳	۰/۳	۱۰۰
بی جواب	۳	۰/۹	۱۰۰	
جمع	۳۲۴	۱۰۰		
میانگین			۱۸/۱	
انحراف معیار			۴/۱	

همانگونه که در جدول فراوانی فوق مشاهده می‌شود، ۵۱/۲ درصد از پاسخگویان تاثیر کتب درسی را بر بحران هویت ضعیف می‌دانند و ۴۷/۵ درصد نیز در حد متوسط گزارش کرده‌اند و ۰/۳ نیز در حد زیاد پاسخ داده‌اند. درضمن میانگین ۱۸/۱ و انحراف معیار ۴/۱ است.

جدول ۱۲. توزیع فراوانی و آماره توصیفی پاسخگویان بر حسب متغیر گروه دوستان

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تجمعی
نقش ضعیف	۱۲۷	۳۹/۲	۴۰/۱	۴۰/۱
نقش متوسط	۱۸۱	۵۵/۹	۵۷/۱	۹۷/۲
نقش زیاد	۹	۲/۸	۲/۸	۱۰۰
بی جواب	۷	۲/۲	۱۰۰	
جمع	۳۲۴	۱۰۰		
میانگین			۲۲/۷	
انحراف معیار			۵/۳	

همانگونه که در جدول فراوانی مربوط به متغیر گروه دوستان مشاهده می‌شود، ۳۹/۲ درصد نقش دوستان خود را ضعیف و ۵۵/۹ درصد نقش دوستان را متوسط و ۲/۸ درصد نقش دوستان خود را زیاد گزارش کرده‌اند. درضمن میانگین ۲۲/۷ و انحراف معیار ۵/۳ محاسبه شده است.

جدول ۱۳. توزیع فراوانی و آماره توصیفی پاسخگویان بر حسب متغیر میزان استفاده از رسانه‌های جمعی

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تجمعی
کم	۷۲	۲۲/۲	۲۳/۳	۲۳/۳
متوسط	۲۲۳	۶۸/۸	۷۲/۲	۹۵/۵
زیاد	۱۴	۴/۳	۴/۵	۱۰۰
بی جواب	۱۵	۴/۶	۱۰۰	
جمع	۳۲۴	۱۰۰		
میانگین			۲۲/۱	
انحراف معیار			۴/۶	

بر اساس نتایج حاصله در جدول فراوانی متغیر میزان استفاده از رسانه‌های جمعی ۲۲/۲ درصد از پاسخگویان در حد کمی از رسانه‌های جمعی استفاده می‌کنند و ۶۸/۸ درصد نیز در حد متوسط از رسانه‌ها بهره می‌گیرند و ۴/۳ درصد هم در حد زیاد از رسانه جمعی استفاده می‌کنند. درضمن میانگین احتسابی ۲۲/۱ و انحراف معیار ۴/۶ می‌باشد.

جدول ۱۴. توزیع فراوانی و آماره توصیفی پاسخگویان بر حسب متغیر نقش نظام آموزشی (مدرسه)

پاسخ‌ها	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تجمعی
نقش ضعیف	۱۵۱	۴۶/۶	۴۷	۴۷
نقش متوسط	۱۶۱	۴۹/۷	۵۰/۲	۹۷/۲
نقش قوی	۹	۲/۸	۲/۸	۱۰۰
بی جواب	۳	۰/۹	۱۰۰	
جمع	۳۲۴	۱۰۰		
میانگین			۱۷/۱	
انحراف معیار			۳/۴	

بر اساس نتایج حاصله از جدول فراوانی متغیر نظام آموزشی (مدرسه) ۴۶/۶ درصد از پاسخگویان نقش ضعیفی برای مدارس در زمینه شکل‌گیری بحران هویت قائلند و ۴۹/۷ درصد نیز نقش مدارس را متوسط گزارش کرده‌اند ۲/۸ درصد برای مدارس نقش زیادی اختصاص می‌دهند. بعلاوه میانگین احتسابی ۱۷/۱ و انحراف معیار ۳/۴ است.

ضریب همبستگی

جهت بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل و بحران هویت به عنوان متغیر وابسته از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده که برای هر کدام از آن‌ها در جداول ذیل ضریب همبستگی، سطح معناداری و تعداد آن ذکر گردیده است. فرضیه ۱: بنظر می‌رسد بین مطالعه کتب درسی با بحران هویت رابطه وجود دارد.

جدول ۱۵. ضریب همبستگی بین مطالعه کتب درسی با بحران هویت

متغیر	همبستگی پیرسون	آماره همبستگی
مطالعه کتب درسی	ضریب همبستگی	۰/۳۷۵
	معناداری	۰/۰۰۰
	تعداد	۳۰۷

بر اساس نتایج حاصله از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیر مطالعه کتب درسی و بحران هویت رابطه معنادار مستقیم با ضریب همبستگی ۰/۳۷۵ در سطح اطمینان ۰/۹۹ درصد وجود دارد. یعنی هرچه میزان مطالعه کتب درسی بیشتر شود بحران هویت نیز کمتر می‌شود، لذا با قوت فرضیه فوق مورد تأیید قرار می‌گیرد.

فرضیه ۲: بنظر می‌رسد بین ارتباط با گروه دوستان و بحران هویت تاثیر دارد.

جدول ۱۶. ضریب همبستگی بین گروه دوستان با بحران هویت

متغیر	همبستگی پیرسون	آماره همبستگی
گروه دوستان	ضریب همبستگی	۰/۵۹۶
	معناداری	۰/۰۰۰
	تعداد	۳۰۳

بر اساس نتایج حاصله از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیر گروه دوستان و بحران هویت تاثیر معنادار مستقیم با ضریب همبستگی ۰/۵۹۶ در سطح اطمینان ۰/۹۹ درصد وجود دارد. یعنی هرچه گروه دوستان قوی‌تری داشته باشند بحران هویت نیز تقویت می‌شود، لذا با قوت فرضیه فوق مورد تأیید قرار می‌گیرد.

فرضیه ۳: بنظر می‌رسد بین نظام آموزشی (مدرسه) با بحران هویت تاثیر دارد.

جدول ۱۷. ضریب همبستگی بین نظام آموزشی (مدرسه) با بحران هویت

متغیر	همبستگی پیرسون	آماره همبستگی
نظام آموزشی (مدرسه)	ضریب همبستگی	۰/۱۰۴
	معناداری	۰/۰۶۹
	تعداد	۳۰۷

بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین نظام آموزشی (مدرسه) با بحران هویت تاثیر معنادار وجود ندارد. زیرا سطح معناداری ≤ 0.050 غیر قابل قبول است لذا فرضیه فوق‌الذکر مورد تأیید قرار نمی‌گیرد.

فرضیه ۴: بنظر می‌رسد بین میزان استفاده از رسانه جمعی با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد.

جدول ۱۸. ضریب همبستگی بین رسانه جمعی با بحران هویت

متغیر	همبستگی پیرسون	آماره همبستگی
رسانه جمعی	ضریب همبستگی	۰/۳۵۰
	معناداری	۰/۰۰۰
	تعداد	۲۹۷

بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین رسانه جمعی با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی ۰/۳۵۰ احتساب شده و با اطمینان ۰/۹۹ در صد تاثیر معنادار ملاحظه می‌شود و نوع رابطه مستقیم است یعنی هرچه بر میزان استفاده از رسانه‌های جمعی افزوده شود. بحران هویت نیز کمتر می‌گردد. بنابراین با قوت فرضیه فوق‌الذکر مورد تأیید قرار می‌گیرد.

- بین سن فرد بر بحران هویت دانش آموزان رابطه معنادار معکوس وجود دارد.

جدول ۱۹. ضریب همبستگی بین سن فرد بر بحران هویت دانش آموزان

متغیر	همبستگی پیرسون	آماره همبستگی
سن فرد بر بحران هویت دانش آموزان	ضریب همبستگی	۰/۴۱۴
	معناداری	۰/۰۰۰
	تعداد	۲۹۷

بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین سن فرد بر بحران هویت دانش آموزان با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی ۰/۴۱۴ احتساب شده و با اطمینان ۰/۹۹ در صد تاثیر معنادار ملاحظه می‌شود و نوع رابطه مستقیم است یعنی هرچه سن فرد بالاتر رود بحران هویت در دانش آموزان کاهش می‌یابد. بحران هویت نیز کمتر می‌گردد. بنابراین با قوت فرضیه فوق‌الذکر مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر افزایش سن بر تقویت هویت فردی و خود آگاهی مؤثر است.

- بین تحصیلات والدین بر بحران هویت دانش آموزان رابطه معنادار وجود دارد.

جدول ۲۰. ضریب همبستگی بین تحصیلات والدین با بحران هویت

متغیر	همبستگی پیرسون	آماره همبستگی
تحصیلات والدین	ضریب همبستگی	۰/۶۲۵
	معناداری	۰/۰۰۱
	تعداد	۲۹۷

بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین تحصیلات والدین با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی ۰/۶۲۵ احتساب شده و با اطمینان ۰/۹۹ در صد تاثیر معنادار ملاحظه می‌شود و نوع رابطه مستقیم است یعنی هرچه بر میزان تحصیلات والدین افزوده شود. بحران هویت نیز کمتر می‌گردد. بنابراین با قوت فرضیه فوق‌الذکر مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر میزان تحصیلات والدین بر کاهش بحران هویت دانش آموزان مؤثر می‌باشد.

- بین وضعیت اشتغال والدین بر بحران هویت دانش آموزان رابطه معنادار وجود دارد.

جدول ۲۱. ضریب همبستگی وضعیت اشتغال والدین با بحران هویت

متغیر	همبستگی پیرسون	آماره همبستگی
وضعیت اشتغال والدین	ضریب همبستگی	۰/۴۰۸
	معناداری	۰/۰۰۲
	تعداد	۲۹۷

بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین وضعیت اشتغال والدین با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی ۰/۴۰۸ احتساب شده و با اطمینان ۰/۹۹ در صد تاثیر معنادار ملاحظه می‌شود و نوع رابطه مستقیم است یعنی اشتغال والدین بر کاهش بحران هویت دانش آموزان مؤثر می‌باشد. بنابراین با قوت فرضیه فوق‌الذکر مورد تأیید قرار می‌گیرد.

نتیجه گیری

در دنیای کنونی، فرهنگی که قادر نباشد عناصر فرهنگی مفید را جذب و عناصر غیرمفید را دفع کند، همانند یک ارگانیزم زنده، بعد از مدتی فرسوده می‌شود و از بین خواهد رفت، اما در مقابل، نوعی دیگر از تعامل وجود دارد که در آن، فرهنگ مهاجم، فرهنگ مقابل را تخریب می‌کند، ارزش‌ها و هنجارهای آن را نادیده می‌انگارد و با غلبه و تهاجم، درصدد جایگزینی ارزش‌ها و عناصر مورد نظر خویش است. در حالت اول، افراد جامعه ارزش‌ها را با علم و درایت می‌پذیرند. در نتیجه ارزش‌ها در کلیت هویت فرهنگی - اجتماعی را جای داده می‌شود و همانند یک عنصر خودی با آن معامله می‌گردد، این فرآیند در صورت احساس نیاز به عنصری خاص انجام می‌پذیرد. اما در وضعیت تهاجمی، هنجار فرستان لزوماً درصدد جایگزین ساختن هنجار مورد نظر خودشان هستند و اصولاً با شگردها و ابزارهای مختلف، قدرت تفکر و انتخاب و گزینش را از طرف مقابل سلب می‌کنند. حال سوال اساسی این است که چگونه یک جامعه در این وضعیت قرار می‌گیرد؟

تحصیلات مادر پاسخگویان بیشترین فراوانی مربوط به مدرک سیکل و ابتدایی می‌باشد با توجه به اینکه مناطق جنوبی به ویژه به لحاظ فرهنگی در گذشته امکان ادامه تحصیل برای دختران وجود نداشت و همچنین ازدواج زودتر از موعد زمینه ادامه تحصیل را از دختران می‌گرفت، لذا اغلب مادران یا بی‌سواد و یا دارای مدرک سیکل و ابتدایی می‌باشند. تحصیلات پدر پاسخگویان بیشترین فراوانی به دارندگان مدرک سیکل و ابتدایی اختصاص می‌یابد. زیرا پسران پس از تحصیل برای یافتن کار به شغل آزاد روی می‌آوردند، لذا از ادامه تحصیل باز می‌مانند. شغل پدر پاسخگویان اغلب (۶۱/۱٪) آزاد می‌باشد زیرا اغلب مردان این مناطق به کار کشاورزی و باغداری مشغول می‌شوند، بنابراین مشاغل کارمندی و غیره کمتر می‌باشد بعلاوه نسبتاً میزان بیکاری نیز کمتر می‌باشد. شغل مادر پاسخگویان نیز با ۸۷ درصد خانه‌دار می‌باشند. از آنجا که در این مناطق مؤثر در گذشته نه چندان دور به زنان اجازه ادامه تحصیل و اشتغال داده نمی‌شد، اغلب مادر پاسخگویان خانه‌دار می‌باشند.

رشته تحصیلی دانش آموزان مقطع متوسطه علوم انسانی، علوم تجربی و رشته ریاضی می‌باشد که بیشترین فراوانی به گروه علوم تجربی اختصاص می‌یابد. بر اساس یافته‌ها ۴۹/۷٪ پاسخگویان پسر و ۴۹/۷٪ آنان دختر می‌باشد.

طالبی (۱۳۷۸) در پژوهشی نشان داد، که رابطه معناداری بین دوره‌های تحصیلی و بحران هویت وجود ندارد. همچنین تأثیر نظام آموزشی (مدرسه) بر شکل‌دهی بحران هویت مورد تأیید قرار نگرفت. استاینر و همکاران (۲۰۰۵) نیز نتیجه گرفتند که رابطه معناداری بین دوره‌های تحصیلی و تعلق به بحران هویت وجود ندارد. همچنین تأثیر نظام آموزشی (مدرسه) بر شکل‌دهی بحران هویت مورد تأیید قرار نگرفت.

بررسی فرضیات تحقیق

در اینجا برای بررسی فرضیات تحقیق از آزمون‌های مرتبط استفاده شده است که برای هر کدام در جداول مرتبط ارائه شده است.

فرضیه ۱: بنظر می‌رسد بین مطالعه کتب درسی با بحران هویت رابطه وجود دارد.

به استناد جدول ۱۵ ضریب همبستگی بین مطالعه کتب درسی با بحران هویت دریافتیم بر اساس نتایج حاصله از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیر مطالعه کتب درسی و بحران هویت رابطه معنادار مستقیم با ضریب همبستگی $0/375$ در سطح اطمینان $0/99$ درصد وجود دارد. یعنی هرچه میزان مطالعه کتب درسی بیشتر شود بحران هویت نیز کمتر می‌شود، لذا با قوت فرضیه فوق مورد تأیید قرار می‌گیرد. یافته‌ها نشان دادند که هر چه میزان مطالعه دانش آموزان بیشتر باشد به همان نسبت میزان بحران هویت در آنان کمتر می‌شود یافته‌های اکثر محققین نیز موید این مسئله است به طوری که نتایج این فرضیه با نتایج پژوهشگران مختلف همخوانی و مطابقت دارد.

فرضیه ۲: بنظر می‌رسد بین ارتباط با گروه دوستان و بحران هویت تاثیر دارد.

به استناد جدول ۱۶ ضریب همبستگی بین گروه دوستان با بحران هویت نشان دادیم بر اساس نتایج حاصله از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیر گروه دوستان و بحران هویت تاثیر معنادار مستقیم با ضریب همبستگی $0/596$ در سطح اطمینان $0/99$ درصد وجود دارد. یعنی هرچه گروه دوستان قوی‌تری داشته باشند بحران هویت نیز تقویت می‌شود، لذا با قوت فرضیه فوق مورد تأیید قرار می‌گیرد. یافته‌ها برآورد کرد که گروه دوستان می‌توانند نقش بسیار موثری در ایجاد بحران هویت دانش آموزان ایفا کنند به نحوی که طبق یافته‌ها نوجوانان بسیار متأثر از گروه همسالان هستند.

فرضیه ۳: بنظر می‌رسد بین نظام آموزشی (مدرسه) با بحران هویت تاثیر دارد.

به استناد جدول ۱۷ ضریب همبستگی بین نظام آموزشی (مدرسه) با بحران هویت نشان دادیم بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین نظام آموزشی (مدرسه) با بحران هویت تاثیر معنادار وجود ندارد. زیرا سطح معناداری $sig \leq 0/050$ غیرقابل قبول است لذا فرضیه فوق‌الذکر مورد تأیید قرار نمی‌گیرد. بر اساس یافته‌ها نظام آموزشی نمی‌تواند موجب بحران هویت در دانش آموزان باشد یعنی نظام آموزشی با ارایه سرفصل‌های درسی منطبق با روحیه دانش آموزان زمینه را برای هویت‌سازی فراهم می‌کنند نه بحران هویت.

فرضیه ۴: بنظر می‌رسد بین میزان استفاده از رسانه جمعی با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد.

به استناد جدول ۱۸ ضریب همبستگی بین رسانه جمعی با بحران هویت نشان دادیم بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین رسانه جمعی با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی $0/350$ احتساب شده و با اطمینان $0/99$ در صد تاثیر معنادار ملاحظه می‌شود و نوع رابطه مستقیم است بر اساس یافته‌های پژوهش رسانه‌های جمعی می‌توانند با آموزش‌های سبک زندگی و مهارت‌های زندگی کیفیت سطح زندگی نوجوانان را بالا برده و از بحران هویت پیشگیری به عمل آورد. یعنی هرچه بر میزان استفاده از رسانه‌های جمعی افزوده شود. بحران هویت نیز کمتر می‌گردد. بنابراین با قوت فرضیه فوق‌الذکر مورد تأیید قرار می‌گیرد.

- بین سن فرد بر بحران هویت دانش آموزان رابطه معنادار معکوس وجود دارد.

به استناد جدول ۱۹ ضریب همبستگی بین سن فرد بر بحران هویت دانش آموزان رابطه معکوس وجود دارد بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین سن فرد بر بحران هویت دانش آموزان با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی $0/414$ احتساب شده و با اطمینان $0/99$ در صد تاثیر معنادار ملاحظه می‌شود و نوع رابطه معکوس است یعنی هرچه سن فرد بالاتر رود بحران هویت در دانش آموزان کاهش می‌یابد. بحران هویت نیز کمتر می‌گردد. بنابراین با قوت فرضیه فوق‌الذکر مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر افزایش سن بر تقویت هویت فردی و خود آگاهی مؤثر است.

- بین تحصیلات والدین بر بحران هویت دانش آموزان رابطه معنادار وجود دارد.

به استناد جدول ۲۰ ضریب همبستگی بین تحصیلات والدین با بحران هویت دریافتیم بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین تحصیلات والدین با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی ۰/۶۲۵ احتساب شده و با اطمینان ۰/۹۹ در صد تاثیر معنادار ملاحظه می‌شود و نوع رابطه مستقیم است یعنی هرچه بر میزان تحصیلات والدین افزوده شود. بحران هویت نیز کمتر می‌گردد. بنابراین با قوت فرضیه فوق‌الذکر مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر میزان تحصیلات والدین بر کاهش بحران هویت دانش‌آموزان مؤثر می‌باشد.

- بین وضعیت اشتغال والدین بر بحران هویت دانش‌آموزان رابطه معنادار وجود دارد.

به استناد جدول ۲۱ ضریب همبستگی وضعیت اشتغال والدین با بحران هویت نشان دادیم بر اساس نتایج حاصله از آزمون همبستگی پیرسون بین وضعیت اشتغال والدین با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی ۰/۴۰۸ احتساب شده و با اطمینان ۰/۹۹ در صد تاثیر معنادار ملاحظه می‌شود و نوع رابطه مستقیم است یعنی اشتغال والدین بر کاهش بحران هویت دانش‌آموزان مؤثر می‌باشد. بنابراین با قوت فرضیه فوق‌الذکر مورد تأیید قرار می‌گیرد.

پیشنهادات تحقیق

با توجه به «آن چه که در این تحقیق اشاره شد، به منظور هدایت نوجوانان در مسیر تکوین هویت و سازگاری اجتماعی مطلوب، لازم است موارد زیر به عنوان پیشنهادهایی کاربردی مورد عنایت قرار گیرند.

فرضیه ۱: بنظر می‌رسد بین مطالعه کتب درسی با بحران هویت رابطه وجود دارد.

۱- بازنگری و در محتوا و مضمون کتاب‌های درسی و ارائه مطالب جدیدی جهت استفاده بهتر به گونه‌ای درست که بینش تازه‌ای نسبت به خود، زندگی و نقشی که فرد می‌تواند ایفاء نماید منجر شود.

۲- بکارگیری منابع جدید علمی در سرفصل‌های کتب درسی در راستای کاهش بحران هویت

۳- تقویت دانش‌آموزان و سوق دادن آن‌ها به مطالعه کتب غیر درسی جهت افزایش آگاهی نسبت به خود و جامعه

۴- تشویق دانش‌آموزان به مطالعه و کتاب‌خوانی در مدارس و تقویت فرهنگ کتاب‌خوانی.

فرضیه ۴: بنظر می‌رسد بین میزان استفاده از رسانه جمعی با بحران هویت تاثیر معنادار وجود دارد.

۵- بازنگری در محتوا و شیوه ارائه برنامه‌های ویژه نوجوانان در صدا و سیما به گونه‌ای که به ایجاد دلبستگی عمیق نسبت به هویت فرهنگی و تمدنی آن‌ها بیانجامد.

۶- تلاش در جهت حل معضل کاهش انگیزه تحصیلی، ترک تحصیل، بیکاری و توقف پشت از طریق رسانه‌های جمعی.

۷- دیوار بلند کنکور که هر کدام عاملی مهم در ایجاد سرخوردگی و بی‌هویتی است که از طریق رسانه‌های ارتباطی پدید می‌آید و زمینه ناسازگاری اجتماعی را پدید می‌آورد.

۸- تقویت زمینه‌های نوجوانان و جوانان در عرصه‌های ارتباطات انفورماتیک با هدف تحکیم هویت دینی.

۹- ایجاد زمینه‌هایی که به مدد آن نوجوان قادر به تفکر منتقدانه نسبت به فرهنگ، به ویژه فرهنگ بیگانه باشد. این امر زمینه تکوین هویت فرهنگی پایدار و برخورد مؤثر با هجوم فرهنگی را مهیا می‌کند.

۱۰- تقویت زمینه تبادل فکری و هم‌اندیشی یا نسل جوان به منظور درک مشکلات و معضلات درونی آنان و پاسخ به پرسش‌های بنیادین آن‌ها.

- ۱۱- توسعه مناسبات میان والدین و فرزندان از حیث عاطفی، روحی و کلامی به منظور تحکیم سازگاری خانوادگی و رسیدن به هویت.
- ۱۲- تفهیم این واقعیت به نسل جوانان که زندگی کردن غیر از با معنا زیستن درخور افتخاری تکریم است.
- فرضیه ۳: بنظر می‌رسد بین نظام آموزشی (مدرسه) با بحران هویت تاثیر دارد.**
- ۱۳- بالا بردن سطح شعور اجتماعی و سواد جامعه از طریق ایجاد کلاس‌های آموزشی در نقاط فقیرنشین و یا در مراکز رفاه خانواده، بویژه برای والدین.
- ۱۴- نظام آموزشی می‌تواند با فرهنگ سازی زمینه را برای کاهش بحران هویت فراهم کند.

منابع و ماخذ

کتاب

۱. اکبری فایز و عزیزی رضا، (۱۳۹۷)، هویت پنهان انتشارات فارسیمدان.
۲. توسلی، غلام عباس (۱۳۹۱): نظریه های جامعه شناسی انتشارات سمت تهران.
۳. جنکینز، ریچارد: (۱۳۹۱) «هویت اجتماعی»، ترجمه تورج یاراحمدی، نشر شیرازه.
۴. خداداد، ناخدا. (۱۳۹۲). هویت مذهبی، عرفان شهادت. انتشارات شاهد.
۵. دلاور، علی (۱۳۸۲) روش تحقیق در علوم تربیتی انتشارات دانشگاه پیام نور.
۶. دوران، داود، (۱۳۹۰) هویت و فرهنگ اجتماعی انتشارات جامع.
۷. ربانی عالی، (۱۳۹۱): «معرفت و معنویت»، ترجمه انشاء الله رحمتی، نشر سهروردی.
۸. رزمی، محمد رضا (۱۳۹۳)، « بررسی تاثیر انسجام و انعطاف پذیری خانواده بر شکل گیری هویت در جوانان و نوجوانان شهر شیراز، پایان نامه کارشناسی ارشد ».
۹. رضایی، احمد و دیگران (۱۳۹۶)، « گرایش به بحران هویت و هویت قومی در ترکمن های ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد».
۱۰. ریتزر، جورج (۱۳۹۴) نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر ناشر: علمی
۱۱. سفیری محمد و غفوری علی رضا، (۱۳۹۹). روانشناسی اجتماعی. نظریه‌ها، مفاهیم و کاربردها. انتشارات ارسباران.
۱۲. الطائی، علی: (۱۳۹۶) «بحران هویت قومی در ایران»، نشر شادگان.
۱۳. عبدی، عطاء الله و لطفی، مریم (۱۳۹۷)، « جایگاه بحران هویت در کتب درسی آموزش و پرورش ». پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه زنجان
۱۴. کاظمی، سید علی اصغر: (۱۳۹۷) «بحران جامعه مدرن»، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۵. کاستلز، مانوئل (۱۳۹۰). عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ (قدرت هویت). ترجمه حسن چاووشیان. تهران. انتشارات گام نو. چاپ ششم.
۱۶. کوزر، لوئیس آلفرد (۱۳۹۳) زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی محسن ثلاثی (مترجم) ناشر: علمی.
۱۷. کیشی پوردیک و امینی محمد، (۱۳۹۶)، « بررسی عوامل مؤثر بر هویت اجتماعی زنان شهر شیراز » پایان نامه کارشناسی ارشد.
۱۸. گنون، رنه: (۱۳۹۲) «بحران دنیای متجدد»، ترجمه ضیاء الدین دهشیری، موسسه انتشارات امیرکبیر.
۱۹. گیدنز، آنتونی (۱۳۹۲): جامعه شناسی تهران، نشر نی.

۲۰. مشایخی، محمد علی (۱۳۹۴)، بحران هویت و تبعات آن مجموعه مقالات انتشارات قائم.
۲۱. نوابی‌نژاد، فاطمه (۱۳۹۱) جایگاه هویت دینی در فرهنگ ایرانی انتشارات ققنوس.

مقالات

۲۲. اشرفی، ابوالفضل هویت اجتماعی و پیشگیری از انحرافات اجتماعی سال ۱۳۹۶ دوره ۷، شماره ۱۱، ۱۲
۲۳. بیابانگرد، اسماعیل بررسی هویت در برنامه های نوجوان شبکه های یک و دو سیما مجله: پژوهش های ارتباطی « زمستان ۱۳۹۰ - شماره ۴۴ صفحه - از ۳۹ تا ۶۴.
۲۴. پورعلی‌فرد، فاطمه (۱۳۹۳). بررسی رابطه سبکهای هویت و ابعاد هویت در دانش آموزان مقطع سوم دبیرستان و دانشجویان شهر شیراز. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه شیراز.
۲۵. جهان آبادی، محمود، بحران هویت به نقل از مجله پیوند، ۱۳۹۶ شماره ۴۰۳.
۲۶. عبدالهی، محمد جامعه شناسی بحران هویت: مبانی عینی و ذهنی هویت جمعی در ایران و تاثیر آن بر دینامیسم مبادله فرهنگی ایران با جهان ۱۳۹۵، دوره ۱، شماره ۳-۲ صفحه ۱۳۵ تا صفحه ۱۶۱.
۲۷. غضنفری، احمد (۱۳۹۲) بررسی رابطه سبک هویت دانش آموزان با سلامت روانی آنان. مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد، جلد چهارم. شماره اول
۲۸. قاسمی، مریم. عارفی، مژگان و شیخ الاسلامی، راضیه (۱۳۹۲). بررسی رابطه هویت و ارزشها در جوانان. مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد. شماره اول
۲۹. کریمی، فاطمه (۱۳۹۲). از خودبیگانگی (بحران هویت) در نظر امام علی علیه السلام. مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد. جلد چهارم. شماره اول
۳۰. مریدی، محمدرضا بررسی میزان بحران هویت در بین دانش آموزان دبیرستان های لار و عوامل مؤثر بر آن مطالعات جامعه‌شناسی فرهنگی سال هشتم زمستان ۱۳۹۴ شماره ۲۹- ۱۳۹- ۱۶۰

An analysis of Socio-Economic and Cultural Factors Affecting the Identity Crisis Among High School Students in Jam and Providing Effective Solutions

Alireza Keshavarz¹, Ali Ashouri²

1- Master of Sociology, Islamic Azad University, Bushehr Branch, Iran.

2- Assistant Professor of Sociology, Islamic Azad University, Bushehr Branch, Iran.

Abstract

The aim of this study was to analyze the socio-economic and cultural factors affecting the identity crisis among high school students in Jam and to provide effective solutions. The research method is descriptive survey and the statistical population of this study is all high school students in Jam. The number is 2107 people. Findings showed that there is a relationship between textbook study and identity crisis. Based on the results of Pearson correlation coefficient test, there is a significant direct relationship between textbook variable and identity crisis with a correlation coefficient of 0.375 at a confidence level of 0.99%. That is, the more textbooks are used, the more the identity crisis intensifies. Also, based on the results, there was a significant direct relationship between the variable of friends group and identity crisis with a correlation coefficient of 0.596 at a confidence level of 0.99%. On the other hand, there is no significant relationship between education system (school) and identity crisis. Based on the results of Pearson correlation test, there is a significant relationship between mass media and identity crisis. The correlation coefficient is calculated to be 0.350 and a significant relationship is observed with 0.99% confidence and the type of relationship is direct, ie as much as the use of mass media is increased. Identity crisis is also strengthened. Based on the coefficients of regression analysis of identity crisis, the effective variables of textbooks with beta of 0.133 and group of friends with beta of 0.144, age with beta of 0.517 and parental education with beta of 0.102 They have been able to affect the identity crisis variable. It should be noted that most of the beta belongs to the age variable. The results showed that socio-economic and cultural factors affecting the identity crisis are effective among high school students in Jam.

Keywords: Socio-Economic and Cultural Factors, Identity Crisis, Students, Jam City

---